

В.І. Труба,

кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВІДНОСИН З УСИНОВЛЕННЯ ПОВНОЛІТНІХ

У статті розглядаються особливості правовідносин з усиновлення повнолітньої особи. На підставі аналізу законодавства, судової практики та наукових публікацій зроблено висновки щодо особливостей змісту, суб'єктного складу правовідносин з усиновлення повнолітніх осіб, значення усиновлення повнолітніх осіб. Сформульовані теоретичні висновки та пропозиції щодо удосконалення відповідного законодавства.

Ключові слова: усиновлення, усиновлення повнолітніх осіб, таємниця усиновлення.

В статье рассматриваются особенности правоотношений по усыновлению совершеннолетнего лица. На основании анализа законодательства, судебной практики и научных публикаций сделаны выводы относительно особенностей содержания, субъектного состава правоотношений по усыновлению совершеннолетних лиц, значения усыновления совершеннолетних лиц. Сформулированы теоретические выводы и предложения по усовершенствованию соответствующего законодательства.

Ключевые слова: усыновление, усыновление совершеннолетних лиц, тайна усыновления.

Paper examines special features of legal relations on an adult adoption. On the basis of an analysis of legislation, court practice and scientific publications several conclusions about the features of the content, subject structure of legal relations on adults' adoption and the significance of adult adoption are drawn. Theoretical conclusions and suggestions concerning to improvement of relevant legislation are formulated.

Keywords: adoption, adult adoption, secret of adoption.

Особливості правовідносин з усиновлення повнолітніх осіб зумовлені багатьма чинниками, зокрема, підставами їх виникнення, змістом та значенням для їх учасників.

Усиновлення повнолітніх – нечасте явище в нашому суспільстві, можливо, тому досі йому приділялося мало уваги науковцями. Окремі питання законодавчого регулювання усиновлення повнолітніх розглядалися в роботах Л.М. Зілковської та Т.А. Стоянової [1–3]. Однак комплексний аналіз підстав виникнення правовідносин з усиновлення повнолітніх, їх зміст та значення для учасників залишилися поза увагою авторів цих та інших робіт. А тому метою цієї статті є розгляд саме цих питань.

Норми про усиновлення повнолітніх осіб розміщені у розділі СК України, присвяченому влаштуванню дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Це виглядає дещо нелогічним, адже йдеться все ж про усиновлення повнолітніх, але в подальшому ми доведемо, що саме “там” їм і місце.

Так, ч. 2 статті 208 СК України передбачено як винятковий випадок можливість постановлення судом рішення про усиновлення повнолітньої особи, яка

не має матері, батька або була позбавлена їхнього піклування. У такому разі суд бере до уваги сімейний стан усиновлювача, зокрема відсутність у нього своїх дітей, та інші обставини, що мають істотне значення.

Для виникнення правовідносин з усиновлення необхідною є сукупність обов'язкових фактів, а саме – волевиявлення усиновлювача та рішення суду, та додаткових – згода другого з подружжя на усиновлення дитини, згода дитини у передбачених законом випадках, інші факти. Особливістю усиновлення повнолітньої особи є те, що не всі із зазначених додаткових фактів є обов'язковими, що має вирішуватися судом в кожному конкретному випадку.

Суб'єктами правовідносин з усиновлення у цьому разі є усиновлювач і повнолітня особа, яку беруть в сім'ю на правах дочки чи сина. Кожна з цих осіб має відповідні права та обов'язки.

Указаних у ч. 2 статті 208 СК України ознак для визначення кола осіб, які можуть бути усиновлені після досягнення повноліття, недостатньо. Слід погодитись із Л.М. Зілковською, яка зазначає, що якщо сприймати буквально зміст цієї статті, то можна дійти висновку, що повнолітня особа може бути усиновлена навіть у випадку, якщо батька чи матері в неї не стало після досягнення повноліття. Проте законодавець навряд чи мав це на увазі, коли встановлював підстави можливості усиновлення повнолітньої особи. Зрозуміло, що в статті йдеться про осіб, які втратили батька чи матір ще в дитячому віці, чи взагалі немає відомостей про них, або якщо дитина була позбавлена піклування батьків. Крім того, відсутність у особи батька чи матері, яких втратила дитина до досягнення нею повноліття, також, на нашу думку, не може бути єдиною і достатньою підставою для усиновлення такої дитини після досягнення нею повноліття. Таке можливе, якщо між особою, яка бажає усиновити дитину, та дитиною ще до досягнення останньою повноліття, склалися відносини як між усиновлювачем та усиновленою дитиною, але надання таким відносинам передбаченої законом форми з якихось причин здійснене не було [1, с. 32–33]. Справді, врахування вказаних обставин можливе відповідно до абз. 2 ч. 2 ст. 208 СК України, де передбачається, що суд повинен враховувати також інші обставини, які мають істотне значення, однак не називаючи такі обставини.

З огляду на зазначене вище, логічною видається пропозиція, висловлена Л.М. Зілковською, щодо внесення змін до ч. 2 ст. 208 СК України, відповідно до яких у виняткових випадках суд може постановити рішення про усиновлення повнолітньої особи, яка до досягнення повноліття втратила матір, батька або була позбавлена їхнього піклування. Постанова такого рішення можлива за умови, якщо до досягнення повноліття між особою, яка бажає усиновити дитину, та дитиною створились та існували на час досягнення дитиною повноліття відносини як між усиновлювачем та усиновленою дитиною, але правове оформлення таких відносин з будь-яких причин здійснене не було [1, с. 33].

Справді, врахування вказаних обставин можливе відповідно до абз. 2 ч. 2 ст. 208 СК України, де передбачається, що суд повинен враховувати також інші обставини, які мають істотне значення, не називаючи, однак, таких обставин.

З огляду на викладене вище, слід підтримати пропозицію Л.М. Зілковської щодо внесення змін до ч. 2 ст. 208 СК України, відповідно до яких у виняткових випадках суд може постановити рішення про усиновлення повнолітньої особи, яка до досягнення повноліття втратила матір, батька або була позбавлена їхнього піклування. Постанова такого рішення можлива за умови, якщо до досягнення повноліття між особою, яка бажає усиновити дитину, та дитиною створились та існували на час досягнення дитиною повноліття відносини як між усиновлювачем та усиновленою дитиною, але правове оформлення таких відносин з будь-яких причин здійснене не було [1, с. 33].

З-поміж усього іншого, ухвалюючи рішення у справі про усиновлення дитини, суд має встановити й врахувати інші обставини, визначені у ст. 224 СК України, а саме: стан здоров'я та матеріальне становище особи, яка бажає усиновити дитину, її сімейний стан та умови проживання, ставлення до виховання дитини; мотиви, на підставі яких особа бажає усиновити дитину; мотиви того, чому другий із подружжя не бажає бути усиновлювачем, якщо лише один із подружжя подав заяву про усиновлення; взаємовідповідність особи, яка бажає усиновити дитину, та дитини, а також те, як довго ця особа опікується вже дитиною; особу дитини та стан її здоров'я; ставлення дитини до особи, яка бажає її усиновити. Вважаємо, що ці вимоги в більшості своїй можуть виступати як загальні, а зауваження на початку аналізованої статті СК України на те, що суд враховує названі обставини "зокрема", вказує на те, що перелік таких обставин є невичерпним.

На нашу думку, при усиновленні повнолітньої особи зазначені у ст. 224 СК України обставини мають судом детально вивчатись і за необхідності братися до уваги. За необхідності тому, що стан здоров'я може не мати вирішального значення при усиновленні повнолітніх осіб. Наприклад, навіть незадовільний стан здоров'я кандидатів в усиновлювачі і в усиновлені може не мати для них жодного значення, так само як і матеріальне становище.

Очевидно, що мета усиновлення повнолітньої особи не завжди вписується в рамки мети усиновлення дитини, оскільки передбачається, що особа, яку всиновлюють, не потребує значної опіки і утримання, як дитина, а усиновлювачі вже не зможуть заповнити своє життя батьківським піклуванням про дитину. Водночас, винесення рішення про усиновлення повнолітньої особи, у разі невизначення мети усиновлення чи її ігнорування, може створити підґрунтя для можливих зловживань як з боку усиновленого, так і з боку усиновлювача, які зробили такий крок із суто корисливих мотивів (наприклад для отримання пенсії, отримання спадку).

Не можуть підмінюватись відносини зі спадкування відносинами з усиновлення повнолітніх осіб, для забезпечення осіб, які не мають дітей, спадкоємцями, як це існувало в дореволюційні часи, коли це робилося для того, щоб узаконити позашлюбних дітей, надати їм певного статусу та наділити спадком. Не можуть також підмінюватись шлюбні відносини відносинами з усиновлення повнолітніх осіб, оскільки вони, по-перше, мають різну мету (так само як і відносини зі спадкування), а, по-друге, створення таким чином сім'ї суперечитиме моральним засадам суспільства, як це закріплено у ч. 4 ст. 3 СК України.

При усиновленні повнолітньої особи по-іншому також можуть реалізовуватися права учасників правовідносин з усиновлення у разі усиновлення повнолітньої особи, зокрема, право на таємницю усиновлення (ст. 226 СК України), право усиновлювача бути записаним матір'ю, батьком (ст. 229 СК України), право усиновлювача на зміну відомостей про місце народження та дату народження (ст. 230 СК України). На нашу думку, немає необхідності робити таке усиновлення таємним, записувати усиновлювачів як матері чи батька особи, яка усиновлюється, змінювати відомості про місце народження та дату народження, особи, яка усиновлюється тощо.

По-перше, реалізація наведених прав передбачається лише у разі усиновлення дитини, тобто особи, яка не досягла 18 років. По-друге, у разі застосування положень зазначених статей щодо усиновленої повнолітньої особи, з врахуванням реалізації нею свого права на зміну прізвища, імені та по батькові (ст. 231 СК України), відкривається шлях до зловживань. Це ускладнить, наприклад, пошук і установлення особи для боржників тощо. Таке ускладнення може зашкодити й власне самій усиновленій особі. Наприклад, у разі її розшуку родичами для спілкування, для прийняття спадщини тощо.

Аналіз положень абз. 2 ч. 2 ст. 208 СК України показує, що законодавець вимагає від суду при вирішенні справи про усиновлення брати до уваги наявність чи відсутність у усиновлювача своїх дітей. Очевидно, що це пов'язано із необхідністю забезпечення батьками передусім своїх дітей, з упорядкуванням майбутніх відносин зі спадкування.

Особливості правовідносин з усиновлення відображені також у Постанові Пленуму Верховного Суду України “Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав” (далі – Постанова)[4]. Так, у п. 3 Постанови судам рекомендовано з'ясувати наявність чи відсутність в усиновлювача своїх дітей. Закон не встановлює заборони на усиновлення повнолітньої особи тією, яка має власних дітей, проте на цей факт необхідно зважати, виходячи з обставин, що визначають можливість рідних дітей бути спадкоємцями.

Судова практика показує, що при вивченні обставин справи виявляється, що більшість усиновлювачів повнолітніх осіб не мають своїх дітей. Хоча трапляються випадки, коли суди задовольняють заяви заявників, які мають рідних дітей, беручи до уваги твердження заявника про те, що він матеріально забезпечений і бажає, щоб його статки унаслідували всі його діти, між якими склалися добрі стосунки [5].

Що ж стосується процесуальної реалізації прав повнолітніх осіб на усиновлення, тут існує певна невідповідність положень ст. 252 ЦПК України і вимог ст. 208 СК України щодо оформлення заяви про усиновлення повнолітньої особи, на що зверталась увага Т.А. Стояновою. З огляду на необхідність дотримання таємниці усиновлення нею пропонувалося “покласти в обов'язок кандидата в усиновлювачі зазначити в позові клопотання про розгляд справи в закритому судовому засіданні, що відповідає ч. 3 ст. 6 ЦПК України”. Тому доцільно доповнити ст. 252 ЦПК України (зміст заяви) положенням, згідно з яким “за бажанням усиновлювача, для забезпечення таємниці усиновлення, розгляд справи проводиться в закритому судовому засіданні”. Введення такого положення спростить подальшу реалізацію права дитини на інформацію про факт свого усиновлення та права усиновлювача на приховування факту усиновлення від дитини. По-перше, це дозволить суду при прийнятті заяви про усиновлення одразу правильно визначити коло осіб, що беруть участь у справі, та визначити намір усиновлювача про бажання застосувати таємницю усиновлення, а, відповідно, вжити необхідних заходів для забезпечення таємниці усиновлення; по-друге, сам усиновлювач буде вже орієнтований на своє право застосувати таємницю усиновлення [3, с. 9, 72–73].

Ми обстоюємо думку про те, що немає сенсу робити усиновлення повнолітньої особи таємним. Не тільки тому, що таємниця усиновлення передусім має значення при усиновленні дитини, важлива для її психологічного спокою, захисту дитини від недолугості оточуючих. А й тому що, наполягаємо, є важливою для запобігання зловживанням з боку учасників правовідносин з усиновлення повнолітньої особи, для полегшення розшуку родичами у разі необхідності.

При вирішенні справ про усиновлення повнолітніх дітей суди зважають також на ті положення п. 3 вказаної Постанови Верховного Суду України, в якій зроблено настанови судам звертати увагу на таку обставину як неможливість оформлення іншого правового зв'язку між особою, яку бажають усиновити, та особою, яка хоче це зробити (складення заповіту тощо). З огляду на це, та з урахуванням інших обставин, суди відмовляють у задоволенні в усиновленні повнолітніх. Наприклад, у справі, яка нещодавно розглядалась Святошинським районним судом м. Києва [6].

Таким чином, встановлюючи вимоги щодо усиновлення повнолітньої особи в судовому порядку, із дотриманням всіх необхідних при цьому умов, держава тим самим одночасно забезпечує добросовісних учасників правовідносин з усиновлення від можливих зловживань з боку недобросовісних.

Положення законодавства щодо дотримання таємниці усиновлення має бути зміненим в частині усиновлення повнолітніх. Таке усиновлення має відбуватись відкрито.

З огляду на викладене вище, окремого вивчення потребують питання підстав та порядку скасування усиновлення повнолітніх.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Зілковська Л.М.* Усиновлення повнолітніх – за і проти / Л.М. Зілковська // Трансформація ринкових відносин в Україні : організаційно-правові та економічні проблеми : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 травня 2003 р.). – Одеса : ЕПФ ОНУ, Астропринт, 2003. – С. 32–34.
2. *Зилковская Л.М.* Усыновляемый как субъект правовых отношений по усыновлению / Л.М. Зилковская // Право та економіка : генезис, сучасний стан та перспективи розвитку : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 30 травня 2008 р.). – Одеса : Астропринт, 2008. – С. 140–145.
3. *Стоянова Т.А.* Процесуальні особливості розгляду справ про усиновлення громадянами України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Т.А. Стоянова. – Одеса, 2009. – 218 с.
4. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.03.2007 р. № 3 (із змінами, внесеними згідно з Постановою Верховного Суду України № 20 від 19.12.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/26D03FC533B52FE1C32572D000227B6F?CollapseView&Count=500&OpenDocument&RestrictToCategory=26D03FC533B52FE1C32572D000227B6F>.
5. Рішення Голосіївського районного суду м. Києва від 03.02.2012 р. по справі № 2-о-194/11 / Інформаційно-аналітична система НАУ. – № реєстрації 21344375.
6. Рішення Святошинського районного суду м. Києва від 14.04.2014 р. по справі № 2-о/759/171/14 / інформаційно-аналітична система НАУ. – № реєстрації 38281114.

Отримано 15.10.2014